

Jan Rajmund Paśko, Monika Grabowska

Z badań nad zjawiskiem kłamstwa wśród uczniów

Problemy Współczesnej Pedagogiki 2/1, 43-54

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z badań nad zjawiskiem kłamstwa wśród uczniów

Jan Rajmund Paśko, Monika Grabowska

Wydział Nauk Społecznych, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie

A b s t r a k t: Kłamstwo jest jednym z powszechnych i od wielu lat aktualnych tematów. Szczególnie jest ono istotne, gdy występuje w procesie wychowywania młodego człowieka. Kłamstwo może być rozpatrywane w różnych aspektach, którymi mogą być: aspekt moralny, prawny, a nawet filozoficzny. Z tego powodu podjęto badania nad zjawiskiem kłamstwa wśród uczniów. Z przeprowadzonych badań wynika, że kłamstwo jest zjawiskiem powszechnym, a pobudki jego stosowania są w większości przypadków egoistyczne. Dorośli, głównie rodzice i nauczyciele, uświadamiają, że kłamstwo jest działaniem nagannym. Natomiast uczniowie, zdając sobie sprawę z negatywnej oceny kłamstwa, często się nim posługują, ale sami nie chcą być okłamywani. Dlatego wydaje się, że należy eliminować w procesie wychowywania nie samo kłamstwo, gdyż jest to nieskuteczne, a przyczyny kłamstwa.

S ł o w a k l u c z o w e: kłamstwo, okłamywanie, wychowywanie

1. Wprowadzenie

Kłamstwo jest tematem powszednim, niezmiennie związanym z moralnością, czasami traktuje się go, jako umiejętność, czasami też, jako sztukę. Zdarza się, że staje się problemem prawniczym, innym razem zaś filozoficznym.

Co sądzili na temat kłamstwa starożytni? Nie mieli oni z kłamstwem najmniejszych problemów, nie mieli też wyrzutów sumienia z powodu posługiwania się nim. Pojęcie kłamstwa, jako takiego, po prostu było im obce. Greckie słowo *yeudox* oznaczało głównie czynność tworzenia swoistej fikcji. Nie było różnicy pomiędzy fikcją, fałszem a wprowadzaniem w błąd. Przypuszczać możemy, że kunszt kłamania traktowano jako umiejętność bardzo przydatną w życiu. Nie zadawano sobie trudu, aby ocenić je z moralnego punktu widzenia (Derrida, 2005, s. 25–31).

Korespondencja w sprawie artykułu: prof. MWSE, dr hab. Jan Rajmund Paśko, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Wydział Nauk Społecznych, Katedra Nauk o Wychowaniu, ul. Waryńskiego 14, 33-100 Tarnów, Poland, tel. +48 14 65 65 524, e-mail: jan.pasko@mwse.edu.pl.

Autor IV-wiecznego traktatu o kłamstwie, Augustyn z Hippony, dzielił kłamstwa na mniej i bardziej godne potępienia. Uważał jednak, że wypowiedzanie fałszywych zdań niekoniecznie trzeba uważać za kłamstwo, gdyż wtedy wszelkie żarty powinny być traktowane jako kłamstwo. Był zdania, że nawet dla zbawienia kogoś nie powinno się posługiwać kłamstwem (*Jak kłamać...*, 2012)

Mały słownik psychologiczny tak definiuje kłamstwo: „kłamstwo jest to wypowiedź nieprawdziwa, tj. niezgodna z rzeczywistością, przy czym kłamca wie, jak jest naprawdę i zdaje sobie sprawę z nieprawdziwości swojej wypowiedzi – w odróżnieniu od wypowiedzi mylnych, które są również nieprawdziwe, ale wypowiadający jest również przekonany o ich prawdziwości” (Ekel i in., 1965, s. 20).

Wincenty Okoń również uważa, iż „kłamstwo jest wypowiedzią fałszywą, której celem jest świadome wprowadzenie otoczenia w błąd. Nie jest kłamstwem wypowiedź mylna, którą wygłasza ktoś w przekonaniu o jej prawdziwości” (Okoń, 1975, s. 43).

Stan B. Walters w swej książce przytacza następującą definicję: „Zaciemnianie, dezinformacja, wprowadzanie w błąd, zatajanie, ukrywanie, kręcenie, gmatwanie, oszukiwanie, fabrykowanie, maskowanie, zniekształcanie, koloryzowanie, dwuznaczność, kłamstewko, zmyślanie, fałsyfikowanie, przekręcanie, fałszowanie, unikanie, opóźnianie, wywieranie wpływu, kłamstwo” (Walters, 2003, s. 14–15).

Moralność danej jednostki objawia się w stosunku do zasad postępowania, jakie obowiązują w jej otoczeniu. Tak na przykład „kłamliwe lub prawdomówne postępowanie może być określane jako moralnie złe lub dobre tylko wtedy, gdy w określonym społeczeństwie obowiązują zasady prawdziwości” (Lewiton, 1956).

Celem wychowania jest doprowadzenie do tego, aby dziecko w danych sytuacjach zachowywało się zawsze w sposób zgodny z przyjętymi moralnymi regułami postępowania. „Aby jednak móc zachowywać się w sposób, który odpowiada moralnym zasadom trzeba je znać, czyli wiedzieć jak się zachowywać, potrzebne są również pewne umiejętności pożądanego zachowania się, jak również należy mieć chęć oraz potrzebę takiego zachowania. Zatem wychowanie moralne jest nie tylko prostym ćwiczeniem w postępowaniu, ale również rozwijaniem uczuć, woli, oraz wiedzy, pośród odpowiednich form postępowania” (Malewska, Muszyński, 1962, s. 24–28).

Badania wskazują, że jeśli w grupie osób obie płcie mówią tyle samo, to ludzie i tak sądzą, że więcej mówiły kobiety. Niewykluczone jest zatem to, że bardzo podobny stereotyp funkcjonuje w obrębie kłamstwa.

Poza różnicami w częstotliwości bądź skłonności do kłamstwa pomiędzy chłopcami i dziewczętami należy uwzględnić jeszcze odmienny sposób komunikowania się obu płci. Kobiety i mężczyźni nie tylko kłamią w zupełnie inny sposób, ale mogą również odbierać jako nieprawdziwe komunikaty otrzymane od osoby płci przeciwnej, podczas gdy intencja wprowadzenia w błąd niekoniecznie musiała towarzyszyć nadawcy. Bardzo często zdarzają się sytuacje, kiedy kobieta mówi: „w prawo”, pokazując w tym samym czasie ręką w lewo, a więc myli kierunek prawy z lewym. Choć sama nie stwierdza, że to kłamstwo, mężczyzna uznaje to za ewidentne wprowadzenie w błąd (Witkowski, 2002).

Nietrudno się domyślić, że uczennice, które ukrywają swoje najskrytsze tajemnice przed swoimi koleżankami, zostaną częściej posądzone o kłamstwo. Przypuszczalnie należałoby również, że część męska, która nie wyjawia swych sekretów, może zostać nazwana kłamcami przez bliskie im kobiety. Ponieważ norma polegająca na wyjawianiu sekretów jest obca światu mężczyzn, prawdopodobne będzie im się to przytrafiać (Witkowski, 2006).

Różnic w komunikowaniu się obu płci jest oczywiście o wiele więcej niż tylko te, które dotyczą tajemnic i szczegółów. Wymienione zostały takie, które zasadniczo mogą być związane z kłamstwem albo sprawić wrażenie kłamstwa (Witkowski, 2002, s. 161–166).

Bardzo interesujący jest fakt, że stopień rygoryzmu w interpretacji słów: „nie należy kłamać” zmniejsza się wraz z wiejskością. Dzieci mieszkające na wsi o wiele częściej uważają, że nie wolno kłamać nigdy, w przeciwieństwie do dzieci mieszkających w małych miastach, przy czym te ostatnie twierdzą tak częściej aniżeli dzieci z miast średnich i wielkich. Dzieci z miast rzadziej traktują nakaz prawdomówności jako coś obowiązującego bezwzględnie. Być może dzieje się tak dlatego, że środowisko wiejskie wpaja większy szacunek do przestrzegania nakazów moralnych. Przyczyną jest prawdopodobnie fakt, że kłamstwo na wsi jest dużo łatwiejsze do wykrycia niż w miastach, ponieważ prawie wszyscy się znają. Dzieci wiejskie rygorystycznie oceniają mówienie nieprawdy, ponieważ jest ono surowiej postrzegane i karane (Kunicka, 1948, s. 48–56). Większość dzieci nie uważa, że nakaz mówienia prawdy obowiązuje w każdej sytuacji oraz że najwięcej rygoru wobec prawdomówności wykazują dzieci mieszkające na wsi (Malewska, Muszyński, 1962, s. 69–71).

Znaczna część dzieci, zbliżając się do okresu dojrzewania, podlega coraz silniejszym wpływom swoich rówieśników. W coraz większym stopniu podążają za osobami, które opowiadają się za czymś, co rodzice uważają za coś złego. Dobrą wiadomością jest fakt, iż z czasem sytuacja ulega zmianie na dobre. Młodzi ludzie przeważnie stają się bardzo odporni na presję, jaką wywierają rówieśnicy, i już tak bardzo nie odrzucają poglądów rodziców (Gordon, 2000).

May i Hartshorne odkryli, że dzieci, które mówią nieprawdę, mają takich samych przyjaciół – przyjaciół, którzy kłamią (Aronson, 1997). Najsilniejsze jest powiązanie między dziećmi, które chodzą do tej samej klasy. Dzieci, które mają tendencję do bardzo częstego kłamstwa, przyjaźnią się z dziećmi, które uznawane są przez innych za osoby łamiące prawo bądź twardzieli. Mimo tego, że wszystkie dzieci są podatne na presję rówieśniczą, gdy wchodzi w okres dojrzewania, to nie każde z nich skłoni się ku zjawisku, jakim jest oszustwo i kłamstwo (Aronson, 1997, s. 143–150).

Problem kłamstwa nie ogranicza się do jednorazowego aktu powiedzenia nieprawdy, gdyż często to jednorazowe kłamstwo powoduje dalsze. Można to porównać do słów Arystotelesa: „Nieznaczne odchylenie od prawdy, popełnione na samym początku, rośnie do rozmiarów dziesiątków tysięcy, w miarę jak postępuje badanie” (Arystoteles, 1980, s. 14). Podobnie jest z kłamstwem. Wydaje się czasem, że małe niewinne „kłamstewko” nie jest szkodliwe, jednak z czasem pociąga ono za sobą następne i tak można dojść do poważnego kłamstwa, które w konsekwencji może być przykre dla osoby kłamiącej.

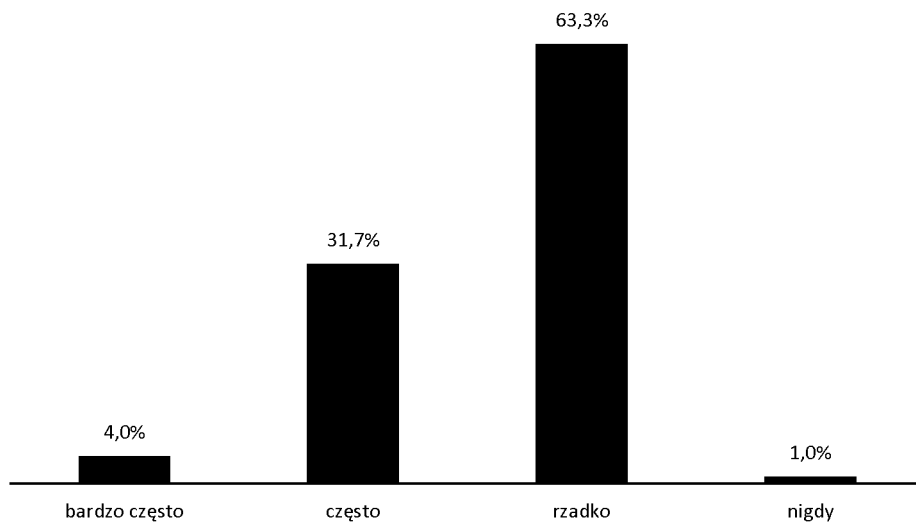
2. Kłamstwo uczniów w świetle przeprowadzonych badań

Celem pracy było zbadanie zjawiska kłamstwa wśród dzieci w wieku szkolnym na przykładzie uczniów uczęszczających do wybranych szkół w okręgu tarnowskim. Przystępując do badań, postawiono hipotezę: Kłamstwo wśród dzieci w wieku szkolnym jest zjawiskiem powszechnym.

Badania przeprowadzono wśród uczniów uczęszczających do Zespołu Szkół Publicznych w Koszycach Wielkich oraz do Szkoły Podstawowej nr 14 w Tarnowie-Krzyżu. W badaniach uczestniczyło 56 uczennic oraz 45 uczniów. Na 101 ankietowanych tylko jedna osoba stwierdziła, że nie wie, co to jest kłamstwo.

Tylko dwie osoby spośród ankietowanych odpowiedziały, że nie zdarza im się kłamać, pozostali (99 osób) przyznali się do posługiwania się kłamstwem.

Niecałe dwie trzecie ankietowanych deklaruje, że kłamie rzadko, natomiast prawie jedna trzecia przyznaje, że często dopuszcza się kłamstwa (rysunek 1). Przy wyborze odpowiedzi na pytanie: „Jak często zdarza ci się kłamać?” jedna osoba odpowiedziała, że nigdy. Z tego należy wnioskować, że jedna spośród ankietowanych osób, które w poprzednim pytaniu stwierdziły, że nie zdarza im się kłamać, w tym przyznała się do posługiwania się kłamstwem.

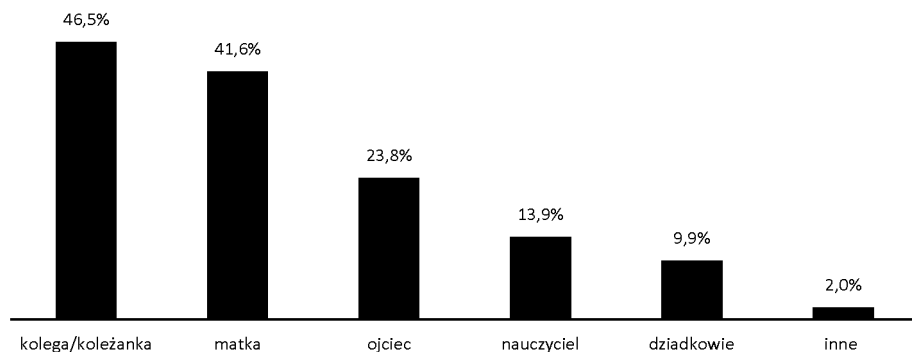

Rysunek 1. Struktura odpowiedzi na pytanie: Jak często zdarza Ci się kłamać?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Prawie jedna czwarta ankietowanych (23, 8%) przyznała, że atmosfera w domu sprzyja kłamstwu. Pozostała część uczniów była odmiennego zdania.

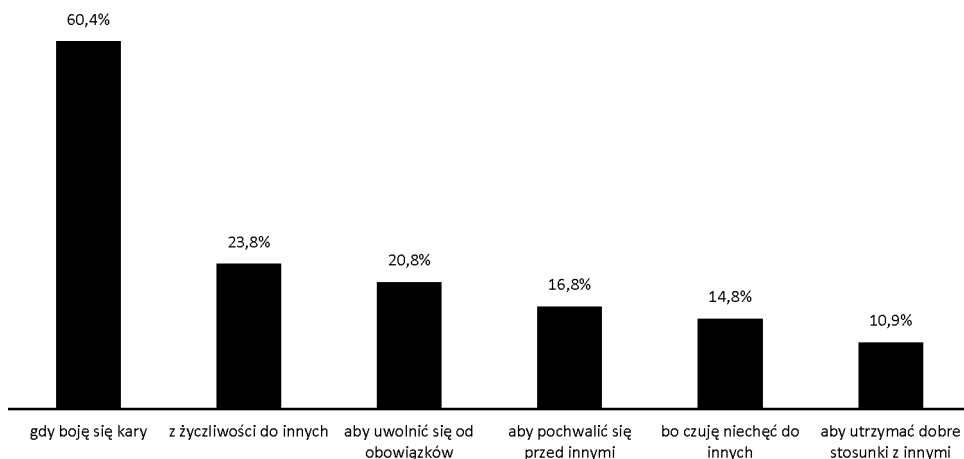
Najczęściej okłamywane są koleżanki i koledzy, ale w niewiele mniejszym stopniu są też okłamywane matki (rysunek 2). Około jedna czwarta ankietowanych przyznaje się do okłamywania ojców. Natomiast rzadziej jako osoby okłamywane wskazywani byli nauczyciele i dziadkowie. W przypadku tego pytania ankietowani mogli wymienić więcej niż jedną okłamywaną osobę.

Rysunek 2. Osoby najczęściej okłamywane przez badanych uczniów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

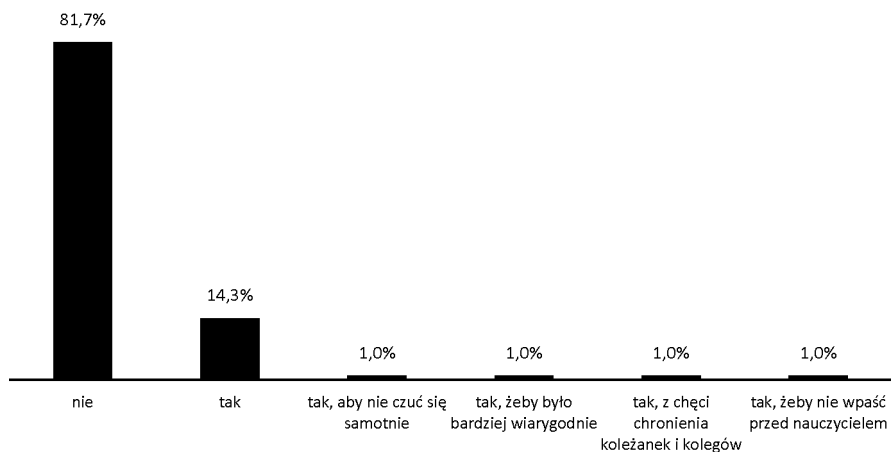
Najwięcej respondentów zapytanych o sytuacje, w jakich najczęściej uciekają się do kłamstwa, twierdzi, że okłamuje w obawie przed karą (rysunek 3). Natomiast jedna czwarta posługuje się kłamstwem w celu zaimponowania innym. Co piąty uczeń kłamie w celu wymigania się od obowiązków. Ciekawe jest stwierdzenie, że ankietowani posługują się kłamstwem z życzliwości dla innych. W przypadku tego pytania uczniowie mogli udzielić kilku odpowiedzi.

Rysunek 3. Najczęstsze motywy kłamstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ponad 80% ankietowanych deklaruje, że nie namawiało innych do kłamstwa. Natomiast prawie 15% przyznało się do namawiania innych do kłamstwa, nie deklarując motywacji takiego działania. Tylko nieliczni deklarowali motywację swego działania (rysunek 4).

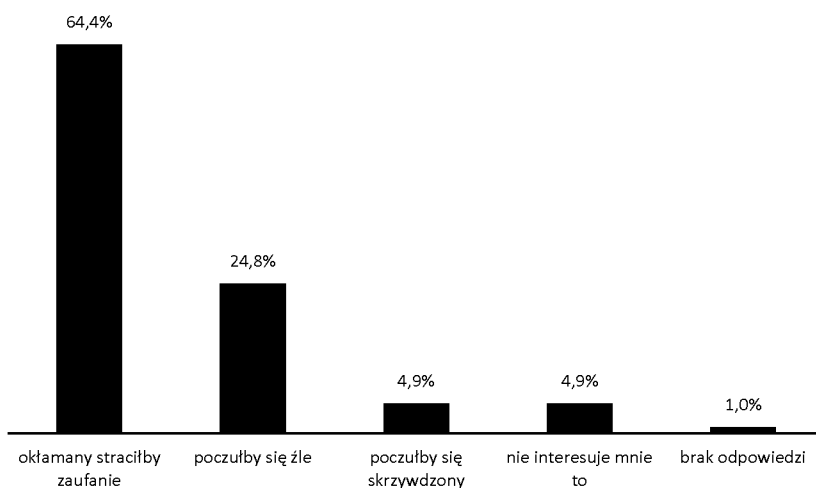

Rysunek 4. Odpowiedzi na pytanie: Czy zdarzyło Ci się namawiać innych do kłamstwa?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Okolo 36% badanych uczniów twierdzi, że okłamywanie przychodzi im łatwo. Pozostali są zdania, że kłamstwo nie jest proste. Prawie wszyscy ankietowani przyznali się, że nie czują satysfakcji z posługiwania się kłamstwem.

Zdecydowana większość ankietowanych (64,4%) uważa, że osoby okłamywane mogą stracić do nich zaufanie. Zaledwie kilku ankietowanych stwierdziło, że nie interesują ich odczucia okłamywanych. Odpowiedzi uczniów na pytanie o samopoczucie okłamywanych ilustruje rysunek 5.

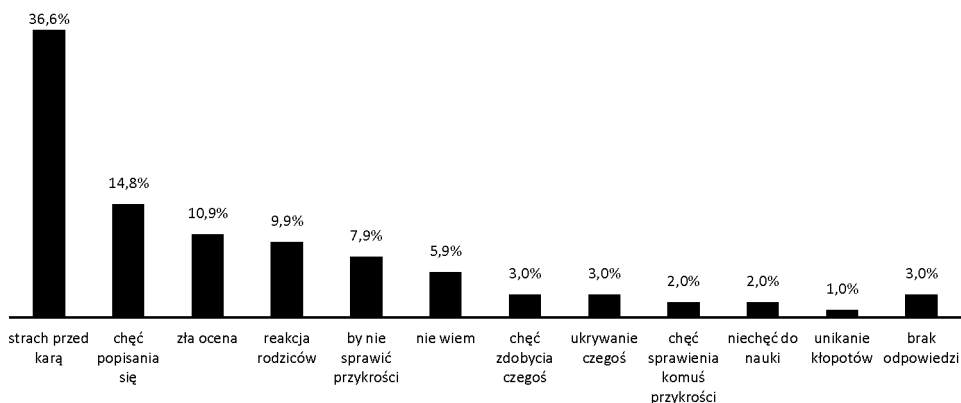

Rysunek 5. Samopoczucie okłamywanych w opinii badanych uczniów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Okolo 86% ankietowanych uważa okłamywanie za złe postępowanie, natomiast pozostali nie widzą w kłamstwie niczego złego.

Prawie jedna trzecia ankietowanych podaje za przyczynę kłamstwa strach przed karą, a co szósty uczeń kłamie, bo chce się popisać. Wśród pozostałych przyczyn kłamstwa wymieniano obawę przed reakcją rodziców, złymi stopniami czy sprawieniem komuś przykrości. Odpowiedzi uczniów pokazano na rysunku 6.

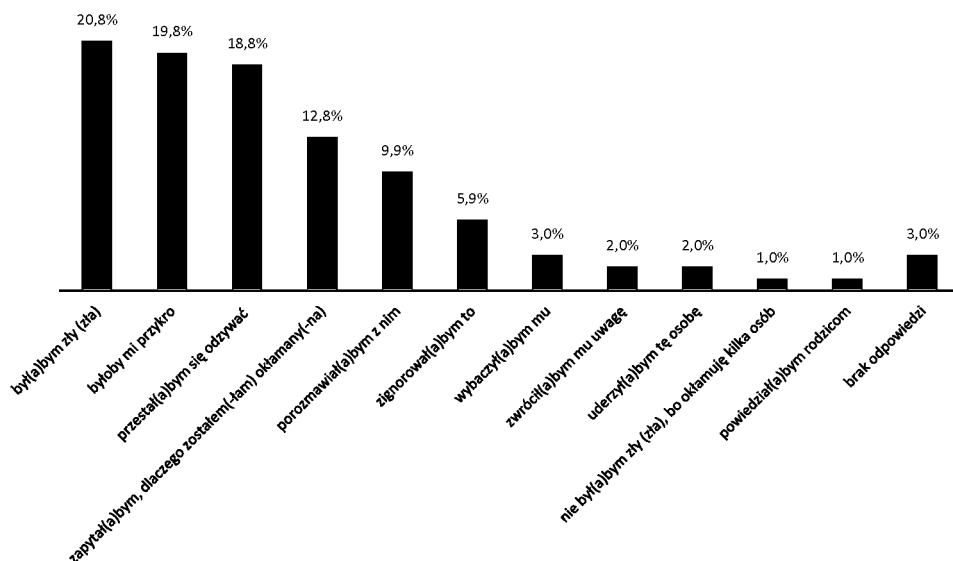
Rysunek 6. Przyczyny kłamstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Z badań wynika, że okolo trzy czwarte badanych (72,3%) obawia się konsekwencji mówienia nieprawdy, a ponad połowa ankietowanych (58,4%) przyznaje, że reaguje na obserwowane kłamstwo.

Prawie żaden z ankietowanych uczniów sam nie chciałby być okłamywany (odpowiedzi takiej udzieliło 96 osób, pozostałe nie odpowiedziały na to pytanie). Co piąty badany, gdyby został okłamany, odczuwałby złość, a również co piąty doznałby z tego powodu przykrości.

Jedna piąta ankietowanych stwierdziła, że byłaby zła, gdyby została okłamana, natomiast prawie jednej piątej byłoby przykro. Inne reakcje obrazuje rysunek 7.

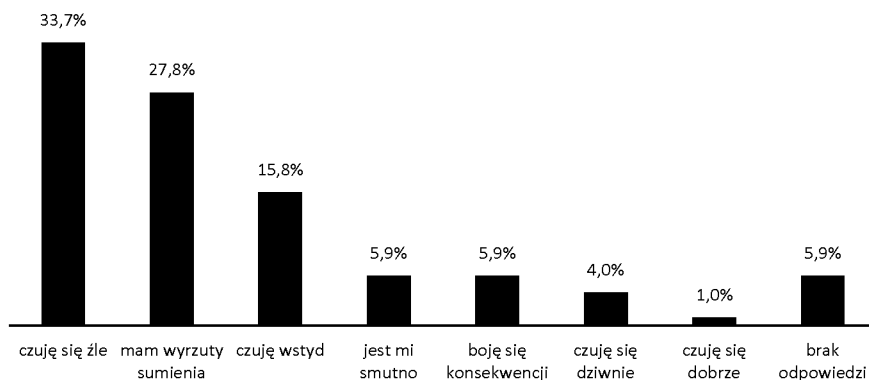

Rysunek 7. Deklarowane reakcje uczniów na ich okłamanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Badanych uczniów zapytano o konsekwencje posługiwania się kłamstwem. Ponad połowa ankieterowanych (58,4%) przyznała, że nie poniosła z tego tytułu żadnych konsekwencji. Spotkały one natomiast około 39% respondentów.

Okolo jedna trzecia ankieterowanych stwierdza, że źle się czuje, gdy kłamie, ponad jedna czwarta ma wyrzuty sumienia, natomiast okolo jedna szóstka czuje wstyd. Tylko jeden ankieterowany stwierdził, że dobrze się czuje, gdy skłamie. Samopoczucie badanych, gdy skłamią, przedstawia rysunek 8.

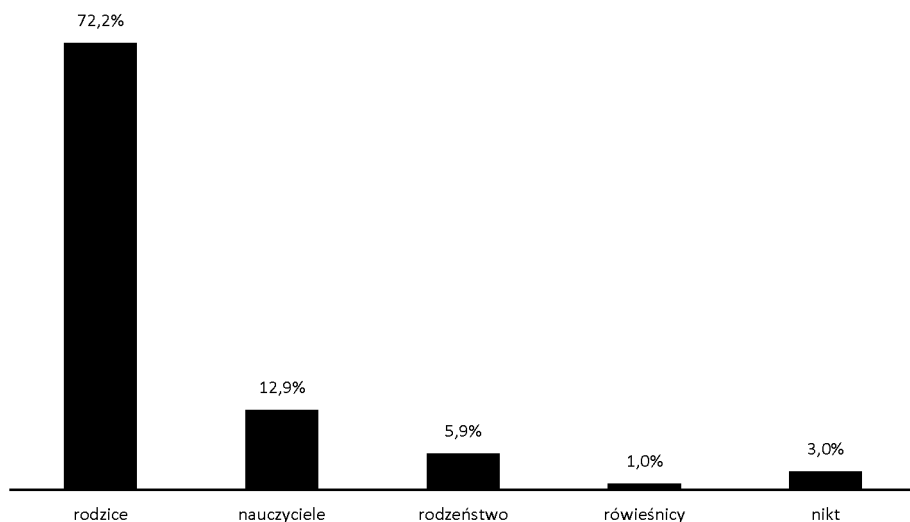

Rysunek 8. Samopoczucie uczniów, kiedy dopuszczają się kłamstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Kiedy zapytano wprost o wyrzuty sumienia lub ich brak po skłamaniu, liczba osób, które odczuwają wyrzuty sumienia, wzrosła do 70,3%. Pozostali uczniowie nie odczuwali po swoim kłamstwie żadnych wyrzutów sumienia.

Prawie co dziesiąty uczeń (10,1%) był kiedyś zmuszany do mówienia nieprawdy, natomiast 14,8% respondentów samo nakłaniało innych do kłamstwa. Okazuje się przy tym, że aż 93,1% ankietyowanych uczniów wiedziało, że kłamstwo jest złym postępowaniem, a wiedza ta pochodziła z przekazu osób dorosłych. Tylko 5,9% badanych twierdziło, że nie zostało przez dorosłych uświadomionych, iż kłamstwo jest czymś złym. O tym, że kłamstwo jest złe, ankietyowanych uświadomiali głównie rodzice, w mniejszym stopniu czynili to nauczyciele. Marginalna była tutaj rola rówieśników (rysunek 9).

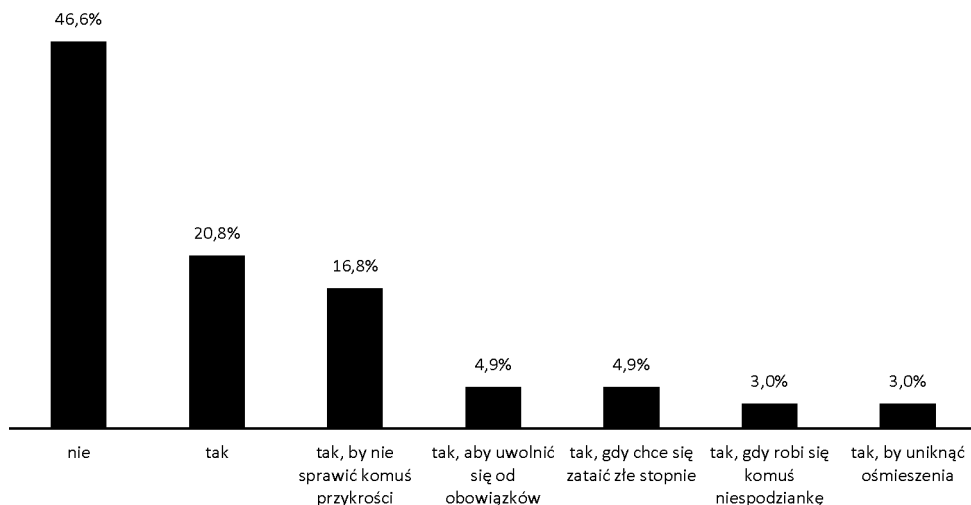

Rysunek 9. Osoby, które najczęściej uświadamiały ankietyowanym zło kłamstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Tylko jedna trzecia ankietyowanych uważa, że kłamstwo można ukryć, zdecydowana większość (69,3%) jest zdania, że nie jest to możliwe.

Uczniów zapytano w ankiecie o odczucia związane z kłamstwem: „Czy dobrze jest czasem skłamać?”. Prawie połowa uczniów stwierdziła, że nie, co piąty badany uznał, że dobrze jest czasem skłamać, pozostali uczniowie uważają, że jest to właściwe w pewnych okolicznościach (rysunek 10).

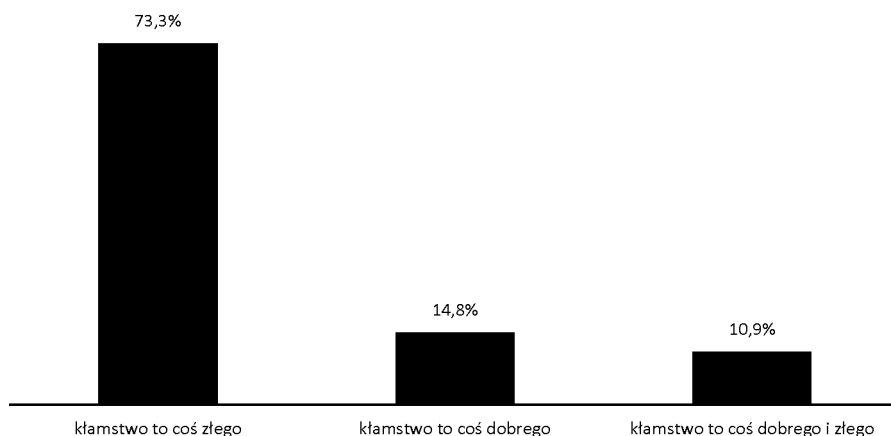
Rysunek 10. Struktura odpowiedzi na pytanie: Czy dobrze jest czasem skłamać?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Co dziesiąty uczeń stwierdził, że posługując się kłamstwem, bierze przykład z dorosłych, natomiast tylko co dwudziesty przyznał, że do kłamstwa namawiają go dorośli.

Przeważająca większość ankietowanych (82,2%) próbowała naprawić kłamstwo i przeprosić osobę okłamaną.

Pytanie podsumowujące ankietę miało na celu sprawdzenie, jak ankietowani postrzegają zjawisko kłamstwa. 73,3% uczniów uważa, że mówienie nieprawdy jest czymś złym, 14,8% uważa kłamstwo za coś dobrego, natomiast 10,9% stwierdziło, że zjawisko to jest dobre i złe, natomiast jeden ankietowany nie udzielił odpowiedzi (rysunek 11).

Rysunek 11. Struktura odpowiedzi na pytanie: Czy uważasz, że kłamstwo jest czymś złym?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3. Podsumowanie

Analiza wyników badań empirycznych przeprowadzonych wśród uczniów i uczennic klas szóstych szkół podstawowych potwierdziła postawioną hipotezę: „Kłamstwo wśród dzieci w wieku szkolnym jest zjawiskiem powszechnym”.

Z przeprowadzonych badań wynika, że prawie wszyscy uczniowie wiedzą, czym jest zjawisko kłamstwa. Są też przez dorosłych uświadamiani o kłamstwie jako nieprawidłowej drodze postępowania. Jednak pomimo tego kłamią. Niektórzy z nich podają różne motywy takiego postępowania. Duży procent ankietowanych obawia się konsekwencji kłamstwa, co nie wstrzymuje ich przed posługiwaniem się nieprawdą. Ankietowani zdają sobie sprawę, że kłamstwem mogą wyrządzić krzywdę innym. Chociaż wielu uczniów przyznaje się do posługiwania się kłamstwem, sami nie chcieliby być okłamywani.

Wyniki badań uświadamiają nam, że kłamstwo jest nadal powszechnym zjawiskiem wśród młodzieży, z czego wynika, że dotychczasowe metody wychowawcze, mające za zadanie wyeliminowanie kłamstwa, nie sprawdziły się.

Przyczyny tego można upatrywać w próbie eliminacji kłamstwa jako takiego, a nie jego przyczyn. Dlatego wydaje się konieczne kontynuowanie prac mających na celu głębsze zbadanie przyczyn i uwarunkowań kłamstwa wśród obecnie uczęszczających do szkoły uczniów.

Bibliografia

- Aronson E., Akert, R.M., Wilson, D.T. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Arystoteles. (1980). *O niebie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Derrida, J. (2005). *Historia kłamstwa*. Warszawa: IFiS PAN.
- Ekel, J., Jaroszyński, J., Ostaszewska, J. (1965). *Mały słownik psychologiczny*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Gordon, T. (2000). *Wychowanie bez porażek w szkole*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Kunicka, J. (1948). *Kłamstwo dziecięce*. Warszawa: Państwowy Instytut Higieny Psychiczej.
- Lewiton, N. (1956). *Zagadnienia psychologii charakteru*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Malewska, H., Muszyński, H. (1962). *Kłamstwo dzieci*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Okoń, W. (1975). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: PWN.
- Walters, S.B. (2003). *Kłamstwo: cała prawda o... Jak wykryć kłamstwo i nie dać się oszukać*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Witkowski, T. (2002). *Psychologia kłamstwa*. [Wałbrzych]: Oficyna Wydawnicza UNUS.
- Witkowski, T. (2006). *Psychologia kłamstwa*. Taszów: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co.
- Zagadnienie kłamstwa wśród myślicieli starożytnych*. (2012). Jak kłamać, czyli sztuka skutecznego kłamstwa [online, dostęp: 2016-05-24]. Pobrane z: <http://jakklamac.pl/historia-klamstwa/zagadnienie-klamstwa-wsrod-myslicieli-starozytnych>.

Conclusions of studies on lying among pupils

A b s t r a c t: For many years, lying has been a timely topic. It is especially important if it is present in the process of a young person's upbringing. A lie can be analysed in many different ways including: moral, legal and even philosophical. That is why studies on the lying among pupils have been carried out. Based on the conducted studies, it can be concluded that lying is a common phenomenon, and the reasons for it are mostly egoistic. Adults, mainly parents and teachers, raise awareness among children and inform them that lying is reprehensible. On the other hand, students, while being aware of the negative nature of the lie, use it often. That said, they themselves do not want to be lied to. That is why it seems that the sole act of lying should not be forbidden in the upbringing as it is not that common. What should receive more attention are the causes of lying.

Key words: lie, lying, upbringing
